

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ ՆԱՐԻՆԵ ՍԱՄՍՈՆԻ

**ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ-ՄԱՏԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ (1965-1990 ԹԹ).**

Ժ.01.09 «Գրադարանագիտություն, մատենագիտություն, արխիվագիտություն»
մասնագիտությամբ բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական
աստիճանի հայցման ատենախոսություն

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ - 2017

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Խաչատուր Աբովյանի անվան
հայկական պետական մանկավարժական համալսարանում:

Գիտական ղեկավար՝	մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ ԳԱԳԻԿ ԱՐԱՄԻ
Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝	պատմական գիտությունների դոկտոր ՏԵՐ-ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ ԳԵՎՈՐԳ ՀՄԱՅԱԿԻ բանասիրական գիտությունների թեկնածու ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՄԱՅԱ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ
Առաջատար կազմակերպություն՝	Շիրակի Միքայել Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան

Պաշտպանությունը կայանալու է 2017 թ. մարտի 29-ին՝ ժամը 14³⁰-ին, ԵՊՀ-ում գործող՝ ԲՈՀ-ի գրականագիտության 012 մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Հասցեն՝ ք. Երևան 25, Աբովյան 52^ա, ԵՊՀ-ի հայ բանասիրության
ֆակուլտետի մասնաշենք, թիվ 202 լսարան:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ԵՊՀ-ի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2017 թ. փետրվարի 27-ին:

Մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար՝
բանասիրական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր

ՄԱԿԱՐՅԱՆ ԱԼԲԵՐՏ ԱՐՇԱՎԻՐԻ

activity are subject to scientific analysis in this chapter, too. It has been proven, that the scientific study of issues related to reading of literature and the classification of readers at various stages of library and bibliographic activity is of the essential significance, and such a study plays incomparably important role in the comprehensive development of this activity.

The second chapter of this dissertation entitled "Development of library and bibliographic activities in Armenia in 1965-1990" is dedicated to the comprehensive analysis of the issues during the examined period. Based on multiple sources of data and statistical research we scientifically substantiated the directions of development of library and bibliographic activities in Armenia in 1965-1990. Then we talk about the prospects of library and bibliographic activities in Armenia in 1965-1990, and stress the strategic importance of the development. We pay particular attention to the organization of librarian, bibliographic and information services, the efficiency of scientific research, as well as to the increase of the social role of books and libraries in the future.

In Conclusion of the dissertation we have systematized the general conclusions, suggestions and a list of references.

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ատենախոսությունը նվիրված է գրադարանագիտական և մատենագիտական կարևորագույն թեմաներից մեկին՝ Հայաստանում 1965-1990 թթ. գրադարանային-մատենագիտական գործի զարգացման ուսումնասիրությանը: Այն մի կողմից կապվում է Հայաստանում խորհրդային ընդհանուր գրադարանագիտական, մատենագիտական և գրքագիտական մտքի, մյուս կողմից՝ նշված գիտական ուղղությունների ձևավորման ու զարգացման առանձնահատկությունների դրսևորումների հետ: Տեսական և գիտակազմակերպչական նշանակության հիմնարար այդ հարցերի քննական վերլուծությունն էլ դարձել է ուսումնասիրության առանցքը:

ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության արդիականությունը կարևորվել է նրանով, որ խորհրդային ընդհանուր գրադարանագիտության և մատենագիտության, հետևապես նաև Հայաստանում գրադարանային գործի և մատենագիտության ձևավորումն ու համակարգային զարգացումները կախված են եղել սոցիալ-տնտեսական, գաղափարաքաղաքական և մշակութային կապերի փոխզարգացումներից: Սակայն կրելով խոր ազդեցություն՝ Հայաստանում ձևավորվում ու նոր հիմքերի վրա են դրվում ազգային մատենագիտության տեսական հարցերի մշակումն ու դրանց գործնական զարգացումները:

Թեման արդիական է նաև նրանով, որ ատենախոսության մեջ քննարկվող բազմազան հարցերին փորձ է արվել տալ համակարգային մոտեցում և լուծում, ինչը բնորոշ է նմանատիպ կառուցվածքով աշխատանքներին: Նորագույն ժամանակներում, երբ մեծ կարևորություն է տրվում հայ ձեռագիր և տպագիր գրականության պահպանման ու օգտագործման խնդրին, ավելի է մեծանում անցյալի մատենագիտական ժառանգության ընդհանրացման հարցերը նորովի գնահատելու և ապագային փոխանցելու անհրաժեշտությունը: Այդ տեսանկյունից էլ թեմայի արդիականությունը դառնում է անվիճելի:

Ատենախոսության նյութերը կարող են կիրառվել գրադարանագիտական, մատենագիտական և գրքագիտական հատուկ և ընտրովի դասընթացներում, ինչպես նաև գրադարանային գործի և մատենագիտության պատմական, տեսական, մեթոդական և գործնական աշխատանքներ կատարելու նպատակներով: Դրանք կարող են օգտակար լինել նաև գրադարանագիտական, մատենագիտական և գրքագիտական հարցերով հետազոտողների համար և նպաստել բուհական հաստատություններում համապատասխան կրթական ծրագրերով առարկաների յուրացմանը:

Ուսումնասիրության առարկան Հայաստանում գրադարանային-մատենագիտական գործունեության զարգացման առանձնահատկություններն են՝ ըստ սոցիալական գործոնների ազդեցության, ըստ բովանդակության՝ գրադարանային գործի, և ըստ տեսակների՝ մատենագիտության զարգացման համատեքստում:

Աշխատանքի նպատակն է հավաստի աղբյուրների, օրենսդրական փաստաթղթերի և վիճակագրական տվյալների հիման վրա ուսումնասիրել գրադարանային-մատենագիտական գործի զարգացման ուղին Հայաստանում 1965-1990 թթ.՝ ընդհանուր գրադարանագիտության, մատենագիտության և գրքագիտության համատեքստում, վերլուծել գրադարանային-մատենագիտական գործունեության բազմակողմանի դերն ու նշանակությունը Հայաստանի գիտակրթական, մշակութային և հասարակական կյանքում:

Ուսումնասիրության խնդիրներն են՝

1. Հետազոտել գրադարանային-մատենագիտական գործունեության զարգացման սոցիալական հիմունքները՝ պայմանավորված պատմական տվյալ ժամանակաշրջանով:

2. Բացահայտել գրադարանային-մատենագիտական գործի էությունն ու զարգացման գործոնների առանձնահատկությունները:

3. Հիմնավորել գրքի (անկախ դրսևորման ձևերից), գրադարանի և ընթերցանության տեղն ու հումանիտար դերը հասարակական կյանքի զարգացման մեջ:

4. Դիտարկել գրականության ընթերցանության և ընթերցողների դասակարգման հարցերը և բացահայտել արդի գրադարանային-մատենագիտական գործում այդ հարցերի զարգացման նոր տեսանկյունները:

5. Կատարել գրադարանային-մատենագիտության կրթության զարգացման վերլուծություն, ցույց տալ դրա կատարելագործման հիմնական ուղիները:

6. Լուսաբանել խնդրո առարկա ժամանակաշրջանի գրադարանային գործի և մատենագիտության զարգացման ընթացքը Հայաստանում՝ ըստ տպագիր (գեղարվեստական, հայագիտական, երկրագիտական, պարբերական մամուլի, քննադատական և ճյուղային այլ բնույթի) ու ձեռագիր մատենագիտական հրատարակությունների տեղեկատվաբովանդակային վերլուծությամբ:

7. Հիմնավորել գրադարանային-մատենագիտական կենտրոնների գործունեության դերը փաստաթղթային-տեղեկատվական ու սոցիալ-հաղորդակցական համակարգերի ձևավորման ու զարգացման մեջ:

8. Կարևորել ու գնահատել հայ և օտարազգի գիտնականների ու մասնագետների գրադարանագիտական, մատենագիտական և գրքագիտական տեսական հայացքների նշանակությունը տեսության և պրակտիկայի փոխզարգացումներում:

Development of library - bibliographic activity in Armenia in 1965-1990

Dissertation for a scientific degree of Candidate of Philological sciences on speciality 10.01.09 “Library science, Bibliography and archive science”

Summary

This dissertation is devoted to one of the most important topics in the bibliography and library science, i.e. to the study of the development of library and bibliographic activities in Armenia in 1965-1990. On the one hand, this study is related to the common ideas, generally accepted in USSR in library science, bibliography and bibliology, while on the other hand, it is related with the peculiarities of formation and development of these areas in Armenia. The critical analysis of the theoretical and scientific-organizational significance of these issues has served as a basis of our study.

The most important results of the study containing scientific novelty, are presented as follows: the entire process of development of library and bibliographic activities in Armenia during the reviewed period has been researched and scientifically confirmed in the new context of library science, bibliography and bibliology; the essence of library and bibliographic activities has been revealed, as well as the features of development factors; the issues related to reading of literature and the classification of the readers have been discussed; new prospects for these issues development in the contemporary library science and bibliography have been presented; the role and importance of bibliographic centers' work in the formation and development of documentary - information and social -communication systems have been justified; the importance of theoretical views of Armenian and foreign scientists and experts on these issues have been examined and re-estimated.

The work consists of an introduction, two chapters, conclusion and list of references. In the introductory part of the dissertation we show the relevance of the chosen topic, the scientific development of the issue, and formulate the subject, object, goals and objectives, theoretical and methodological foundations and methods of research, justify the factors supporting the scientific veracity and the scientific novelty of the dissertation, as well as theoretical and practical importance of the study.

The first chapter entitled "Library-bibliographic activity in 1965-1990, features of development and social foundations", presents the analysis of the general theoretical literature, the existing theoretical approaches and assessments that determine the basic provisions of library and bibliographic activity; studies peculiarities of development; emphasizes the scientific importance of this activity. It was noted, that scientific -educational factor is one of the most important factors in the development of library and bibliographic activity. The issues linked to reading of literature and classification of readers in the process of the development of library and bibliographic

оценок, определяющих основные положения библиотечно-библиографической деятельности, изучены особенности развития, подчеркнута научная важность данной деятельности. Было отмечено, что научно-образовательный фактор является одним из главных в развитии библиотечно-библиографической деятельности. В данной главе научному анализу были также подвергнуты вопросы чтения литературы и классификации читателей в развитии библиотечно-библиографической деятельности. Было доказано, что научное изучение вопросов чтения литературы и классификации читателей на различных этапах библиотечно-библиографической деятельности имеет не только существенное значение, более того значение подобного исследования играет несравнимо важную роль для всестороннего развития данной деятельности.

Вторая глава диссертационной работы под названием “Развитие библиотечно-библиографической деятельности в Армении в 1965-1990гг.” посвящена всестороннему анализу проблем рассматриваемого периода. На основе многочисленных источников и статистических данных научные обоснования получили направления развития библиотечно-библиографической деятельности в Армении в 1965-1990гг. Затем речь идет о перспективах библиотечно-библиографической деятельности в Армении в 1965-1990гг., и подчеркнута стратегическая важность развития. Особое внимание уделяется организации библиотечного дела, библиографического и информационного обслуживания, эффективности научно-исследовательских работ, а также возрастанию общественной роли книги и библиотеки в будущем.

В Заключении диссертации систематизированы общие выводы, внесенные предложения и представлен список использованной литературы.

ԹԵՄԱՅԻ ՄՇԱԿՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ

Ատենախոսության թեման ուսումնասիրելիս օգտագործվել են հայերեն և ռուսերեն (ներառյալ անգլերենից ռուսերեն թարգմանված) գրականություն, հոդվածներ, վիճակագրական բնույթի նյութեր ու օրենսդրական փաստաթղթեր:

Գրադարանային գործի և մատենագիտության պատմության, տեսության և մեթոդիկայի հարցերին առնչվող հայ հեղինակների աշխատություններից կարևորվել են Ռ. Ա. Իշխանյանի, Հ. Կ. Կոստիկյանի, Գ. Գ. Մկրտչյանի, Հ. Մ. Դավթյանի, Բ. Գ. Մելյանի ուսումնական ձեռնարկները:

Առանձնահատուկ նշանակություն են ունեցել ընդհանուր գրադարանագիտությանը և մատենագիտությանը նվիրված աշխատությունները, որոնք հիմք են հանդիսացել հետազոտական գիտատեսական մոտեցումներում: Դրանցից են Կ. Ի. Աբրամովի և Ն. Ս. Կարտաշովի, Օ. Ս. Չուբարյանի, Օ. Պ. Կորշունովի, Ա. Ն. Վանեկի, Մ. Յա. Դվորկինի, Յու. Ս. Ջուբովի, Յու. Ն. Ստոյարովի, Վ. Ս. Կրեյդենկոյի և ուրիշների ուսումնասիրությունները:

Առանձին խումբ են կազմել նաև գրադարանային գործի և պատմությանը նվիրված ուսումնասիրություններն ու գիտաժողովի նյութերը, այդ թվում՝ Ռ. Ա. Իշխանյանի, Գ. Ա. Սուքիասյանի, Կ. Ի. Աբրամովի, Ա. Ա. Բելովիցկայայի, Օ. Ի. Տալալակինի, Ա. Լ. Շապիրոյի գործերը, հայկական գրատպության 500-ամյակին նվիրված գիտաժողովի ժողովածուն և այլն:

Ժամանակակից գրադարանագիտության և մատենագիտության համատեքստում նոր զարգացում են ստացել ֆոնդագիտությունը և փաստաթղթագիտությունը, որոնց ակունքները հիմնականում գալիս են 1970-80-ականներից: Այդպիսի հրապարակումների շարքում առանձնահատուկ տեղ են զբաղեցնում Յու. Ն. Ստոյարովի, Օ. Պ. Կորշունովի և Վ. Ի. Տերյոշինի աշխատությունները: Հայ իրականության մեջ փաստաթղթագիտությանը նվիրված առաջին ձեռնարկը լույս է տեսել 2009 թ. Գ. Ա. Սուքիասյանի և Ա. Ս. Բաղդասարյանի ջանքերով:

Որպես ուսումնասիրության օբյեկտ՝ սույն աշխատանքի համար սկզբնաղբյուր են հանդիսացել Հայաստանի ազգային, ՀԳԱ-ի հիմնական, ԵՊՀ-ի, ԽՍ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ-ի գրադարանների, գրապալատի, ինչպես նաև Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանի հայ տպագիր գրքին ու ձեռագրերին նվիրված մատենագիտական հրատարակությունները:

Ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանի գրադարանային-մատենագիտական գործի զարգացմանը վերաբերող հարցերի ընդհանրացումներում ոչ պակաս կարևոր նշանակություն են ունեցել օրենսդրական, կազմակերպչական, վիճակագրական և հաշվետվական բնույթի հրապարակումներն ու փաստաթղթերը: Հատկապես կապված վերջին շրջանի՝ երկրաշարժի և հայ-ադրբեջանական պատերազմի հետևանքով գրադարանների վիճակի մասին՝ վիճակագրական եզակի աղբյուր է հանդիսացել Գ. Ա. Սուքիասյանի «Հայկական գրադարանները էքստրեմալ իրավիճակում» հոդվածը:

Даниелян Нарине Самсоновна

**Развитие библиотечно-библиографической деятельности в Армении
(1965-1990гг.)**

**Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук
по специальности 10.01.09. “Библиотековедение, библиография и
архивоведение”**

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа посвящена одной из самых важных тем в библиографии и библиотековедении - исследованию развития библиотечно-библиографической деятельности в Армении в 1965-1990 гг.. С одной стороны, данное исследование связано с общепринятыми идеями, распространенными во времена СССР в библиотековедении, библиографии и книговедении, с другой стороны, с особенностями проявления формирования и развития данных направлений в Армении. Критический анализ теоретической и научно-организационной важности данных вопросов и лег в основу нашего исследования.

Наиболее важные результаты полученные в ходе исследования и содержащие научную новизну, заключаются в следующем: был исследован и научно подтвержден весь процесс развития библиотечно-библиографической деятельности в рассматриваемый период в новом контексте библиотековедении, библиографии и книговедении Армении; раскрыты суть библиотечно-библиографической деятельности и особенности факторов развития; рассмотрены вопросы касающиеся чтения литературы и классификации читателей; приведены новые перспективы развития данных вопросов в современной деятельности библиотековедения и библиографии; обоснованы роль и значение деятельности библиотечно-библиографических центров в деле формирования и развития документально-информационной и социально-коммуникационной систем, выделены и переоценены значения теоретических взглядов армянских и зарубежных ученых и специалистов по данным вопросам.

Работа состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы. В вводной части диссертации представлена актуальность выбранной темы, научная разработка проблемы, сформулированы предмет, объект, цели и задачи, теоретические и методологические основы и методы исследования, обоснованы факторы, подтверждающие научную достоверность и научную новизну диссертации, а также теоретическое и практическое значения осуществленного исследования.

В первой главе под названием “Библиотечно-библиографическая деятельность в 1965-1990гг., особенности развития и социальные основы”, представлен анализ общей теоретической литературы, существующих теоретических подходов и

Գրադարանային-մատենագիտական գործի զարգացման և կատարելագործման կարևորագույն գործոններից են բարձրագույն կրթության զարգացումն ու տվյալ բնագավառի համար մասնագետների պատրաստումը, որը խիստ անհրաժեշտություն է զգացվել 1970-80-ականներին: Մասնագետների կողմից առաջադրված խնդիրները բոլոր երկրների համար միասնական են, քանի որ ամենուր առկա են «միևնույն» գործառույթները: Այդ պատճառով էլ տվյալ կրթության առաջացման պատմության ուսումնասիրումը, ինչպես նաև մասնագետների կատարելագործման ուղիների հայտնաբերումն ու հիմնավորումը որոշակի ներդրում է առաջադրված գիտական խնդրի լուծման համար: Նշված հիմնախնդրի վերաբերյալ հրապարակված են գիտահետազոտական մի շարք աշխատանքներ, որոնցում տարբեր տեսակետները և մեր կողմից հետազոտվող թեմայի վերաբերյալ առաջարկությունները բերված են սույն աշխատանքի համապատասխան բաժիններում:

Հայտնի գիտնականներ Կ. Ի. Աբրամովը, Ա. Ի. Բերգը, Ե. Յա. Ջազերսկին, Ա. Վ. Սոկոլովը, Վ. Ի. Տերյոշինը, Օ. Պ. Կորշունովը, Յու. Ն. Ստոյարովը, Վ. Վ. Սերովը, Ա. Ս. Չաչկոն և այլք իրենց ավանդն են ներդրել գրադարանային գործի և մատենագիտության ուսուցման մեջ: Իսկ գիտնականների մի խումբ՝ Հ. Կ. Կոստիկյանը, Գ. Գ. Մկրտչյանը, Գ. Ա. Սուքիասյանը, Կ. Ի. Աբրամովը, Ե. Ա. Մեղվեդևան, Ա. Յա. Չերնյակը և ուրիշներ, իրենց աշխատություններում նկարագրել են գրադարանային-մատենագիտական բարձրագույն կրթության համակարգի լավագույն ավանդույթները և առաջարկել դրանց զարգացման ու կատարելագործման ապագա ուղիները:

Հստակ է, որ մասնագիտության ընտրության մեջ մեծ դեր ունեն գրադարանների և փաստաթղթատեղեկատվական այլ կենտրոնների հասարակական դիրքը և մասնագետի սոցիալական վիճակը: Հետևապես գրադարանային-մատենագիտական կենտրոնները մասնագետներով ապահովելու հարցերը կամ կադրերի հոսունության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառները հատուկ ուսումնասիրման առարկա են նաև այսօր:

Աշխատանքի գիտական նրույթն այն է, որ հայ գրադարանագիտության և մատենագիտության մեջ փորձ է արվում մեկ թեմայի ուսումնասիրման սահմաններում ներկայացնել խնդրո առարկա ժամանակաշրջանի գրադարանային-մատենագիտական գործունեության զարգացման ամբողջական ընթացքը՝ բազմաբնույթ և բազմաբովանդակ մատենագիտական հրատարակությունների վերլուծական բնութագրումներով: Աշխատանքում ծավալուն կերպով քննական վերլուծության են ենթարկվել գրադարանային-մատենագիտական գործի էությունը և զարգացման առանձնահատկությունները:

Հիմնավորված է, որ գրադարանային-մատենագիտական գործի համակողմանի զարգացումները պայմանավորված են հետևյալ գործոններով.

- տեսության և պրակտիկայի փոխադարձ կապի ամրապնդմամբ,
- բարձրագույն մասնագիտական կրթության զարգացմամբ և մասնագետների վերապատրաստմամբ,

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՅՈՎ ՀՐԱՏԱՐԱԿՎԱԾ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ ԵՎ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. **Դանիելյան Ն.**, Բուհական գրադարանների զարգացման ճանապարհին: Հանրապետական գիտամեթոդական կոնֆերանսի նյութեր՝ նվիրված ինստիտուտի հիմնադրման 60-ամյակին: -Եր.: Ֆիզիկական կուլտուրայի հայկական պետական ինստիտուտ, 2005., էջ 43-46:
2. **Դանիելյան Ն.**, Գրադարանային-տեղեկատվական գործի և կրթության զարգացման հիմնախնդիրները: Գիտական հոդվածներ: Հայ-ռուսական միջազգային համալսարան «Մխիթար Գոշ», Եր.: 2 (45,) 2016, էջ 136-139:
3. **Դանիելյան Ն.**, Գրադարանային -մատենագիտական գործի կառավարումն ու զարգացումը Հայաստանում 1981-1990թթ.: «Այլընտրանք» եռամսյա գիտական հանդես: Հոկտեմբեր-դեկտեմբեր: -Եր.: Լիմուշ, թ. 4, 2016, էջ 370-374:
4. **Դանիելյան Ն.**, Գրականության ընթերցանության և ընթերցողների դասակարգման հիմնահարցերը գրադարանային-մատենագիտական գործունեության մեջ: -Եր.: Հայագիտական հանդես, Խ Աբովյանի անվ, ՀՊՄՀ N° 4 (34) , 2016, էջ 92-97:
5. **Դանիելյան Ն.**, Գրադարանային մատենագիտական գործունեության զարգացումը Հայաստանում 1965-1985 թվական ներին: -Եր.: Հայագիտական հանդես , Խ Աբովյանի անվ, ՀՊՄՀ N° 4(34) , 2016, էջ121-127:
6. **Դանիելյան Ն.**, Գրադարանային-մատենագիտական գործունեությունը Հայաստանում XX դ. 70-80 թվականներին: Խ.Աբովյանի անվ հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի «Գիտական տեղեկագիր»: N° 1-2(26-27) :-Եր.: ՀՊՄՀ, 2016. էջ 44-53:
7. **Դանիելյան Ն.**, Խ.Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ Գիտական աշխատությունների Մատենագիտություն (1940-1990թթ.): Նվիրվում է Խ.Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ 90-ամյակին, /կազմողներ՝ Զ.Սիմոնյան, Ն. Դանիելյան: Եր.: «Մանկավարժ», 2012.-230 էջ:

- գրքի, գրադարանավարի և ընթերցանության հասարակական դերի ու նշանակության բարձրացմամբ,
  - ֆոնդագիտության և փաստաթղթագիտության հարցերի ուսումնասիրում՝ շաղկապված գրադարանագիտության, մատենագիտության և գրքագիտության զարգացումների հետ,
  - մատենագիտական ձեռնարկների համակարգային զարգացմամբ,
  - գրադարանի տեսական համակարգի մոդելի ձևավորմամբ, գրադարանը որպես սոցիալական ինստիտուտի և տեղեկատվական-տեխնոլոգիական համակարգի զարգացմամբ,
  - գրադարանային-մատենագիտական գործունեության դերի բարձրացմամբ՝ սոցիալ-հաղորդակցական համակարգերի զարգացման մեջ:
- Խնդրահարույց հարցերի քննական վերլուծությամբ նոր լուծում է առաջարկվել գրականության ընթերցանության սոցիալական և ընթերցողների դասակարգման խնդիրներում, որոնք նման բովանդակությամբ առաջին անգամ են դառնում ուսումնասիրության առարկա: Շրջանառության մեջ է դրվել հայալեզու և օտարալեզու մասնագիտական հարուստ գրականություն, որի օգտակարությունը ժամանակի պահանջով էլ խիստ անհրաժեշտ է:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈՂԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ

Ատենախոսության մեթոդաբանական հիմք է հանդիսացել համակարգված մոտեցումը՝ գրադարանագիտության և մատենագիտության մեջ ընդունված տեսական-մեթոդական սկզբունքներով: Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են նաև ժամանակագրական, վիճակագրական և սոցիոլոգիական (գրույցի) մեթոդները: Նյութերն ուսումնասիրվել են գրադարանային գործի և մատենագիտության զարգացման ընթացքի մեջ՝ նկատի ունենալով անցյալի և արդիականության սերտ առնչությունները: Այստեղ մեզ օգնել է նաև համեմատական-վերլուծական գիտական մեթոդը:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսության մեջ արծարծված հիմնական խնդիրները, դրույթները և եզրակացություններն արտացոլվել են հեղինակի գիտական հոդվածներում: Աշխատանքում առաջադրված հիմնախնդիրների շուրջ հեղինակը զեկուցումներով հանդես է եկել նաև տարբեր գիտաժողովներում ու հանդեսներում: Ատենախոսությունը քննարկվել է Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ-ի կուլտուրայի ֆակուլտետի թանգարանագիտության, գրադարանագիտության և մատենագիտության ամբիոնում ու երաշխավորվել պաշտպանության:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՎԱՍՏԻՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հետազոտության հավաստիությունը ապահովվում է տեսականորեն հիմնավորված մեթոդաբանությամբ և ուսումնասիրության ժամանակ կիրառված մեթոդներով՝ ստացված արդյունքները պրակտիկայում և դասախոսության ժամանակ ներդրումով Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանում:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՂՔՈՒՐՆԵՐԸ

Հետազոտության համար հիմնական աղբյուրներ են հանդիսացել Հայաստանի ազգային գրադարանը, Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանը, Խաչատուր Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ-ի և ԵՊՀ-ի գիտական գրադարանները, Հայաստանի ԳԱԱ ֆունդամենտալ գրադարանը, Ավետիք Իսահակյանի անվան քաղաքային գրադարանը: Օգտվել ենք նաև գրադարանագիտության, մատենագիտության, գրքագիտության և փաստաթղթագիտության վերաբերյալ տեսական գրականությունից, ՀՀ «Գրադարանների և գրադարանային գործի մասին» օրենքից:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ԵՎ ԾԱՎԱԼԸ

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, համապատասխան տրոհումներ ունեցող երկու գլուխներից, եզրակացություններից և օգտագործած գրականության ցանկից (ընդհանուր՝ 167 անուն): Աշխատանքի ծավալը 136 էջ է:

ԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներածության մեջ հիմնավորված են թեմայի արդիականությունը, ձևակերպված են հետազոտության նպատակն ու խնդիրները, մեթոդաբանական հիմքը, մշակվածության աստիճանը, գիտագործնական նշանակությունը, գիտական նորոյթը, աշխատանքի կառուցվածքը և ծավալը:

Ատենախոսության **առաջին գլուխը՝ «Գրադարանային-մատենագիտական գործունեությունը 1965-1980 թթ., զարգացման առանձնահատկությունները և սոցիալական հիմունքները»**, բաղկացած է երկու ենթաբաժնից:

Առաջին ենթաբաժում՝ **«Գրադարանային-մատենագիտական գործունեության էությունը և զարգացման գործոնները (տեսական հարցերի քննական վերլուծություն)»**, գիտատեսական աղբյուրների ուսումնասիրության հիման վրա պարզաբանված են ինչպես գրադարանային-տեղեկատվական (մատենագիտական) գործի առանձնահատկությունները, այնպես էլ մասնագիտության էությունն ու սոցիալական դերը: Նշվել է, որ գրադարանային-մատենագիտական գոր-

կարգման հարցում հաշվի է առնվում անձի սոցիալական պատկանելիության հատկանիշը, ապա ժամանակակից գրադարանագիտության և մատենագիտության խնդիրն է հենց պարզել, թե յուրաքանչյուր հատկանիշը ինչ տեղ է գրավում հատկանիշների համակարգում:

6. 1965-1980թթ. գրադարանային-մատենագիտական գործում գերիշխող են եղել մեթոդական-հրահանգչական ուղեցույցներ, որոնք գիտակազմակերպչական առումով չեն ընդգրկել մասնագիտական համակարգերի զարգացման տարբեր ոլորտները: Սակավաթիվ հրատարակություններ մեթոդաբանական տեսանկյունից սահմանափակվել են «Ազգային մատենագիտության» պատմության շրջանակում, սակայն, հիմք են հանդիսացել տպագիր և ձեռագիր գրքի տարատեսակ մատենագիտական հրատարակությունների հետագա զարգացմանը:

7. Գրադարանային-մատենագիտական գործի զարգացման նոր փուլի կարևոր խթան է հանդիսացել գրադարանների կենտրոնացված համակարգի (ԳԿՀ) ստեղծումը, որը որակական փոփոխություններ էր առաջ բերել աշխատանքի բովանդակության մեջ՝ գրադարանային ֆոնդերի համալրման, գիտատեխնիկական նվաճումների տարածման ու տեղեկատվության ընդլայնման աշխատանքներում:

8. Գրադարանային ֆոնդերի համալրման և ընթերցողական պահանջների բավարարման նպատակով պակաս կարևոր չեն եղել գրքափոխանակության զարգացումն ու միջգրադարանային աբոնեմենտի (ՄԳԱ) կիրառումը: Որպես սպասարկման և կոորդինացման առաջավոր ձև՝ ՄԳԱ-ն հնարավորություն է ստեղծել լիովին ապահովել գրքային ֆոնդերի փոխօգտագործումը: Բայց կատարած դրական աշխատանքներով հանդերձ՝ կարիք ուներ կատարելագործման:

9. 1981-1990թթ. գրադարանային-մատենագիտական գործի զարգացման ուղղություններում ուղենշային դեր են կատարել խորհրդային պետական կառավարման որոշումներն ու կանոնակարգերը: Ժամանակաշրջանն աչքի է ընկել գրադարանների ցանցի ընդարձակմամբ և ընթերցողների թվաքանակի աճով:

10. Գրադարանային-մատենագիտական գործի կատարելագործման ու հեռանկարային զարգացման նպատակով նոր խնդիրներ են առաջ քաշվել 1980-ականների վերջերին, որոնք, ըստ էության, ունեին ռազմավարական կարևոր նշանակություն:

Հետաքրքիր է նշել, որ միայն վերջին 10 տարում Հայաստանի բնակչության թիվը տատանվում է մոտ 3 մլն-ի սահմաններում, էլ ուր մնաց, որ ընթերցողների թիվը տվյալ ժամանակաշրջանում պետք է կազմեր նշված թվից ավելի:

Իհարկե, դժվար է ասել, թե զարգացման ինչպիսի աստիճանի հասած կլինեն գրադարանային-մատենագիտական գործունեության վերելքը Հայաստանում, եթե չլիներ երկրաշարժը (1988 թ.), եթե ԽՍՀՄ-ի փլուզման (1991 թ.) և հայ-ադրբեջանական պատերազմի հետևանքներով Հայաստանը չհայտնվեր սոցիալ-տնտեսական ծանր կացության մեջ... Գ. Ա. Սուքիասյանի բերած վիճակագրական տվյալներով՝ միայն «երկրաշարժի գոտում 744 գրադարաններից տուժել է 372-ը, որից 123-ը՝ մասնակի, 101-ը հիմնովին ավերվել է, իսկ 148-ը՝ հայտնվել վթարային վիճակում»:

Սակայն պատմական անցյալի և ներկայի զարգացման փուլերի համեմատական վերլուծությունը հիմք է տալիս եզրափակելու, որ քննարկվող հարցերը միտված են եղել ապագային, համահունչ են XXI դարի ներկա պահանջներին ու զարգացումներին և անվիճելիորեն ունեցել են ռազմավարական կարևոր նշանակություն:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հայաստանում գրադարանային-մատենագիտական գործը մի կողմից կապված էր խորհրդային ընդհանուր գրադարանագիտական, մատենագիտական և գրքագիտական մտքի, մյուս կողմից՝ նշված գիտական ուղղությունների ձևավորման ու զարգացման առանձնահատկությունների դրսևորումների հետ:

2. Գրադարանային-մատենագիտական գործունեությունը սոցիալական պահանջ է, իսկ գրքի, գրադարանի, տեղեկատվության, կրթության և ընթերցանության դերի բարձրացումը՝ հասարակական անհրաժեշտություն:

3. Մատենագիտական գործի արդյունավետությունը գլխավորապես կապված է տեսության և պրակտիկայի փոխադարձ կապից, «մարդկային գործունից», մատենագիտական ձեռնարկների (հայագիտական, երկրագիտական, փիլիսոփայական, գեղարվեստական և այլ) համակարգի, ինչպես նաև գրադարանի՝ որպես տեղեկատվական համակարգի և սոցիալական ինստիտուտի զարգացումներից:

4. Դիտարկելով գրականության ընթերցանության և ընթերցողների դասակարգման բազմաթիվ հարցեր՝ առաջարկվել են այդ հարցերի զարգացման նոր տեսանկյունները: Ընթերցանության համար՝ որպես անձի ինտելեկտուալ զարգացման միջոցի, հիմք է ընդունվել տպագիր գրքի ճանաչողական և գրադարանի հասարակական դերի գիտակցումը, ընթերցանության դրդապատճառները, ընթերցողական հետաքրքրություններն ու գրականության ընկալման որակը:

5. Համեմատական վերլուծությունը բերել է այն համոզման, որ ընթերցողների ընդհանուր դասակարգումը հնարավոր է և անհրաժեշտ: Եվ եթե դասա-

ծը և տվյալ մասնագիտությունը ձևավորվել են հասարակության զարգացման որոշ փուլում, երբ հասարակական աշխատանքի ու արտադրական հարաբերությունների յուրացումն ու պահանջմունքների տարբերակումը վերածվեց գիտատեղծագործական գործունեության արտադրանքի: Այդ կապի հայտնվելը պատահական չէր, և այն զարգանում էր հասարակական-տնտեսական կյանքի պահանջներով: Այդ եզրակացությանն է մեզ դրդում այն փաստը, որ եթե հաշվի չառնենք մասնագիտության օրենքների ստեղծումն ու զարգացումը, հնարավոր չէ նաև պատկերացնել տվյալ ժամանակաշրջանի գիտության և պրակտիկայի հետազոտումը, մասնագիտական բնագավառի ծավալի որոշումը, հիմնական ուղղությունները, գործնական ոլորտի զարգացման հեռանկարների կանխատեսումը:

Հաշվի առնելով գրադարանային-մատենագիտական գործի զարգացման առանձնահատկությունները և հետազոտման խնդիրները՝ որպես էլման դիրք կարելի է ընտրել «մարդկային գործունի»։ Տվյալ գործունի սահմաններում տարբերվում են մասնագիտական խմբեր, որոնք հակում ունեն ստեղծագործաբար զարգացնելու գրադարանային-մատենագիտական գործը: Եվ որպեսզի ընդհանուր գրադարանային-մատենագիտական համակարգերի զարգացման համար մարդկային գործունի լավ գործի, այն պետք է համապատասխանի գրադարանագիտական, մատենագիտական և գրքագիտական գիտությունների սկզբունքներին:

Ընդգծվել է նաև քննարկվող հասարակական երևույթի մյուս կողմը: Հայտնի է, որ սոցիալական խմբերի տարբեր ներկայացուցիչներ մշտապես օգտվում են գրադարանային ֆոնդերից, որի հետևանքով ձեռք են բերում գրադարանային-մատենագիտական գիտելիքների նվազագույն քանակ: Փաստորեն, ընթերցողի վրա դաստիարակչական մեծ ազդեցություն գործելուց բացի, գրադարանային-մատենագիտական գործընթացները փոխում են ընթերցողների ներաշխարհը՝ նրանց մեջ ձևավորելով որոշակի կարծիք նաև գրադարանային-մատենագիտական գործի մասին:

Այսպիսով, մասնագիտական ուսուցումը և գրադարանավարների նախապատրաստումը ապահովում են գրադարանի համակարգի փոխադարձ կապը ուրիշ սոցիալ համակարգերի հետ, որոնք գոյություն ունեն գրադարանից անկախ, ինչպիսիք են՝ գիտություն, մշակույթ, տեղեկատվություն, և հասարակությունն ընդհանրապես: Գրադարանագիտությունը, մատենագիտությունը, գրքագիտությունը և փաստաթղթագիտությունը բնագավառի հիմնարար տեսական ուղղություններն են:

Խնդրո առարկա հարցերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս նաև, որ գրադարանային-մատենագիտական զարգացման գործունիները սերտորեն կապված են իրար և բոլոր սոցիալական համակարգերի հետ: Յուրաքանչյուր պատմական ժամանակաշրջան, կատարելով կոնկրետ խնդիրներ, մասնագիտական գործունեության ոլորտը հարստացնում են նոր գաղափարներով ու փաստերով: Գիտակրթական գործունի գրադարանային-մատենագիտական գործի զարգացման գլխավոր հիմքերից մեկն է:

Երկրորդ ենթաբաժնում՝ «Գրականության ընթերցանության և ընթերցողների դասակարգման հարցերը գրադարանային-մատենագիտական գործունեության զարգացման մեջ», հիմնարար տեղ են զբաղեցրել գրականության ընթերցանության, ընթերցանության ղեկավարման և ընթերցողների դասակարգման հարցերն իրենց առանձնահատկություններով: Դիտարկելով տվյալ հարցերի կարևորությունը՝ հաշվի ենք առել նաև հայ և ուրիշ մասնագետների կարծիքները՝ կախված ընթերցողների հոգևոր պահանջմունքներից, հանձնարարական մատենագիտական գրականությունից, տեղեկատվական, սոցիալական և այլ գործոններից: Առաջ է քաշվել «ընթերցանության մշակույթ» հասկացությունը՝ միավորելով ընթերցողների դասակարգման բնագավառում ամեն ինչ:

«Ընթերցանության մշակույթը» կարող է բնութագրվել հետևյալ կերպ.

1. Անհատի բազմակողմանի դաստիարակությանը նպաստող տպագիր ստեղծագործություններին ընթերցանության ուղղվածություն: Ընթերցողի ակտիվությունն ուղղված է դեպի նրա գիտական աշխարհայացքը, գեղարվեստական և գեղագիտական արժեքները բացահայտող գրականությանը:

2. Մտածված գրքերի ընտրություն (նպատակաուղղված և պատճառաբանված), անհրաժեշտ (գեղարվեստական) ստեղծագործության ընտրության ժամանակ կողմնորոշվելու ունակություն: Ստացած տեղեկատվության հիման վրա ընթերցողը կազմում է ստեղծագործության ամբողջական կերպար, որը ընթերցողական գործունեության մեջ երկակի դեր է կատարում. առաջին՝ ընթերցողը բացահայտում է ստեղծագործությունն իր համար այն դեռևս չկարդացած, տպավորություն է ստանում դրա առավելությունների և թերությունների մասին, երկրորդ՝ ձևավորում է այն ընթերցելու և ընկալելու հրահանգը:

Գրադարանավարի և մատենագետի առջև մշտապես խնդիր է դրվել կազմակերպել յուրաքանչյուր անձի ընթերցանությունն այնպես, որպեսզի այն օգնի նրան անցնել հանրայնացման հերթական աստիճանը՝ լուծելով որոշակի խնդիրներ: Դրա առաջին աստիճանը կազմվում է ընթերցողների երեք խմբերից, ովքեր ներկայացնում են ընթերցողական մշակույթի երեք տարբեր աստիճանները:

I. Ընթերցողներ, որոնց ընթերցողական մշակույթը պետք է համապատասխանի անհատի հասարակական ուղղվածության ձևավորմանը, նրա բարոյական կայացմանը: Այդ խմբին են պատկանում կրտսեր և միջին տարիքի դպրոցականները:

II. Ընտրած կենսական ուղու խնդիրներին համապատասխանող, որը կնպաստի (ինչպիսի՞ն լինել և ո՞վ դառնալ) հարցերի պատասխանները ստանալուն: Այս խումբը կազմում են երիտասարդները: Սոցիալական տեսանկյունից նրանց բնութագրական գիծն է սոցիալական դերերի ինտենսիվ կազմավորումը:

III. Ընթերցողներ, որոնց ընթերցողական մշակույթի աստիճանը պետք է համապատասխանի համակողմանիորեն զարգացած անհատի հոգեկան զարգացմանը: Այս ընթերցողները սոցիալապես հասունացած անհատներ են,

գրադարանային-մատենագիտական աշխատանքներն ավելի արդյունավետ դարձնելու նպատակով:

ԽՍՀՄ ստանդարտների պետական կոմիտեի 1981թ. մայիսի 14-ի թիվ 2369 որոշմամբ ուժի մեջ է մտնում «Միջգրադարանային արձեմենտի պետական միասնական համակարգի 7.31-81 պետական ստանդարտը»: Պետք է նշել, որ մինչև 1981թ. միջգրադարանային արձեմենտի աշխատանքները կազմակերպվում ու ղեկավարվում էին դեռևս 1969թ. հաստատված «ՍՍՀՄ միջգրադարանային արձեմենտի համապետական միասնական համակարգի կանոնադրությունը» փաստաթղթի հիման վրա: Միջգրադարանային արձեմենտի (ՄԳԱ) պետական միասնական համակարգի պետական նոր ստանդարտը (չափորոշիչը) կոչված էր ապահովելու բոլոր գրադարանների, գիտատեխնիկական տեղեկատվության (ԳՏՏ) մարմինների ֆոնդերի և մատենագիտական-տեղեկատվական աղբյուրների փոխադարձ օգտագործումը: Դա, մեր կարծիքով, գրադարանի գործունեության կարևոր գործառնություններից է, որի միջոցով հնարավոր է դառնում բարձրացնել տեղեկատվական ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետությունը:

Ժամանակին հատուկ ուշադրություն է դարձվել, այսպես կոչված, ընթերցողների «շերտավորված սպասարկմանը»: Անդրադառնալով այս հարցին՝ հատկապես բուհական գրադարաններում, Ռ. Չիլինգարյանը նշել է սպասարկման երեք տարբերակներ՝ ըստ խմբերի, ըստ գիտության ճյուղերի և ըստ գրականության տեսակի: Պարզվել է, որ այդ կարևոր խնդրի լուծումը գլխավորապես կախված է տվյալ գրադարանի կամ փաստաթղթա-տեղեկատվական համակարգի ֆոնդերի լրիվությունից, տեղեկատվական աղբյուրների և մատենագիտական ձեռնարկների կազմակերպվածությունից:

Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ թե՛ գրապալատում, թե՛ բուհական և թե՛ խոշոր գրադարանային հաստատություններում կատարված (և կատարվող) աշխատանքները նպատակաուղղված են եղել ոչ միայն գրադարանային-տեղեկատվական ֆոնդերի բացահայտման և ընթերցողական պահանջների բավարարման գործին, այլև՝ իրենց գրադարանային-մատենագիտական արտադրանքով նպաստել են երկրում տեղեկատվական-հաղորդակցական համակարգերի ձևավորմանն ու համակողմանի զարգացմանը:

Հայաստանում գործող բոլոր տիպի գրադարանների թիվը 1985թ. կազմել է 3143, ընթերցողների թիվը՝ ավելի քան 2.447.000, գրքատածքը՝ ավելի քան 76.422.000: Նախատեսվել է 1986-1990թթ. և մինչև 2005թ. ընկած ժամանակաշրջանում ավարտել բնակչության գրադարանային սպասարկման միասնական ֆոնդի ստեղծման աշխատանքները: Մինչև 2005թ. բոլոր գրադարանները պետք է ապահովվեն բարեկարգ շենքերով, ԳԿՀ-ի կենտրոնական գրադարանների համար կկառուցվեն 300 հազարից մինչև 500 հազար գրքային ֆոնդի տարողության 18 նոր շենքեր: Մինչև 2005թ. գրադարանային ընթերցանության ոլորտում ընդգրկված կլինի բնակչության 95-100%-ը: Ըստ Գ. Աղախանյանի՝ 2005 թ. ընթերցողների թիվը կկազմի 3 մլն 191.000 մարդ, իսկ գրքատածքը կհասնի 127 մլն 600.000 օրինակի:

փոխանակության միջոցներով գրականության ձեռքբերումը, ֆոնդերի և ընթերցողական պահանջների հետ կապված կարևոր խնդիրների լուծումը, գրքի և գրադարանի սոցիալական դերի բարձրացումը:

Երկրորդ ենթաբաժնում՝ **«Գրադարանային-մատենագիտական գործունեության զարգացման ուղղությունները և հեռանկարները Հայաստանում 1981-1990թթ.»**, առաջ է քաշվել այն դրույթը, որ անցյալ դարի 80-ական թվականներին ավելի են ընդլայնվում գրադարանային-մատենագիտական գործունեության զարգացման սահմանները, ինչը բացատրվում էր նախ և առաջ գրադարանների ցանցի ընդարձակմամբ ու նորանոր առանձնահատկությունների ձեռքբերմամբ: 1981թ. Հայաստանում գործել են 3200 գրադարաններ՝ 65 միլիոն օրինակ գրքային ֆոնդով, բոլոր գրադարաններից օգտվողների թիվը կազմել է 1 միլիոն 860 հազար մարդ, որոնց ընթերցանության համար տրվել է 46 միլիոն օրինակ գրականություն:

Չնայած այդ բոլորին՝ գրադարանային-մատենագիտական գործունեության մեջ առկա են եղել մի շարք թերություններ, որոնք պահանջել են կատարյալ լուծումներ: Այսպես, գրականության նկատմամբ աճող պահանջի համապատասխան լիովին չեն օգտագործվել գրադարանային ֆոնդերը, կազմակերպված բնույթ չի ստացել ընթերցանության սպասարկումը, դեռևս անբավարար վիճակում են եղել առանձին գերատեսչությունների ենթակա գրադարանների գործունեության կոորդինացումը, թերություններ են գրանցվել գրադարանային աշխատանքների հաշվառման, տեքստային և վիճակագրական հաշվետվությունների կազմման գործում, բավարար հիմքերի վրա չեն եղել մասնագետների պատրաստման ու վերապատրաստման գործը, ինչը խիստ կարևոր է նաև արդի ժամանակաշրջանում:

Ըստ «ԽՍՀՄ տնտեսական և սոցիալական զարգացման 1981-1985 թթ. և մինչև 1990թ. ըկած ժամանակաշրջանի հիմնական ուղղությունների» որոշման՝ նախատեսվել են գրադարանային-մատենագիտական գործի հետագա զարգացման համար ապահովել հետևյալ հիմնական խնդիրները՝ բարձրացնել գրքի և գրադարանի հասարակական-դաստիարակչական դերը, ընթերցանության մեջ ներգրավել երկրի բնակչությանը, շարունակել գրադարանների կենտրոնացման աշխատանքները, ուշադրություն դարձնել գրադարանները նյութատեխնիկական բազայով ամրապնդելու հարցին, կատարելագործել ուլորտի ղեկավարման համակարգը, պատրաստել բարձրագույն մասնագիտական կրթությամբ մասնագետներ:

Մատենագիտության տեսակային զարգացումների մեջ կենտրոնական տեղ են զբաղեցրել ընթացիկ, հետադարձ, հանձնարարական, գիտատեղեկատվական, թեմատիկ և այլ բնույթի մատենագիտությունները, որոնք, ներառելով բազմաբովանդակ և տարատեսակ տեղեկատվակիր նյութեր, այսօր էլ կատարում են իրենց անփոխարինելի դերը տեղեկատվական և սոցիալական հաղորդակցությունների համակարգում: Ուշադրություն է դարձվել նաև գրադարանային խորհուրդների դերին՝ կոորդինացման և ինտեգրացման ճանապարհով

ովքեր ընտրել են իրենց կենսական ուղին, նրանք ունեն զարգացած և համեմատաբար հաստատուն սոցիալական դերակատարում: Աշխատանքի բնույթը ամբողջովին ազդում է ինչպես ընթերցանության բովանդակության, այնպես էլ ընթերցողական մշակույթի վրա: Դրանում մենք համոզվել ենք նաև մասնագիտական աշխատանքի մեր փորձով:

Ընթերցողական դասակարգման որոշակիացումը և խորությունը բնորոշվում են նաև նրանով, թե ինչպես են ներկայացված նրա առանձին տարրերը գրադարանավարի և մատենագետի աշխատանքի դիալեկտիկայում: Գրադարանագիտության և մատենագիտության խնդիրն է՝ բացահայտել, թե յուրաքանչյուր հատկանիշը ինչ տեղ է գրավում հատկանիշների համակարգում: Դրա լուծումը, ցավոք, դժվարանում է նաև մեր օրերում՝ կապված գրքերի ընտրության հոգեբանական մոտեցումների, տպագիր ստեղծագործությունների և «էլեկտրոնային գրքերի» ընկալման հստակ բաժանման աստիճանների, ընթերցողական պահանջների և տեղեկատվական հետաքրքրությունների զարգացման հետ:

Հիմնավորված է, որ գրադարանային-մատենագիտական գործունեության մեջ, նրա զարգացման տարբեր փուլերում գրականության ընթերցանության և ընթերցողների դասակարգման հարցերի գիտական ուսումնասիրումն ունի ոչ միայն կենտրոնական տեղ, այլև այդպիսի ուսումնասիրության նշանակությունը անհամեմատ մեծ է տվյալ գործունեության բազմակողմանի զարգացման համար, ինչին էլ նպատակաուղղված են գրադարանագիտական և մատենագիտական մեր հետազոտության արդյունքները:

Ատենախոսության **երկրորդ գլուխը՝ «Գրադարանային-մատենագիտական գործունեության զարգացումը Հայաստանում 1965-1990թթ.»**, բաղկացած է երկու ենթաբաժնից:

Առաջին ենթաբաժնում՝ **«Գրադարանային-մատենագիտական գործունեության զարգացումը Հայաստանում 1965-1980թթ.»**, քննարկվել են զարգացման այն ընդհանուր նպատակաուղղվածությունները, որոնցով օժտված էր գրադարանային-մատենագիտական գործունեությունը Հայաստանում 1965-1980 թթ.:

Ժամանակին գրադարանային-մատենագիտական գործի զարգացման հարցերի բազմակողմանի ուսումնասիրումը ձեռք էր բերել կարևոր նշանակություն: 1965-1968 թթ. լույս էին տեսել Գ. Գ. Մկրտչյանի, Ռ. Ա. Իշխանյանի և Հ. Կ. Կոստիկյանի ուսումնասիրությունները: Առաջ էին քաշվել գրադարանային գործի, հայ գրքի և մատենագիտության պատմության ուսումնասիրման, գրադարանային ցանցերի ընդլայնման ու ֆոնդերի համալրման, ընթերցանության սպասարկման, ընդհանուր և ճյուղային (հայագիտական) բնույթի մատենագիտությունների կազմման ու հրատարակման, ինչպես նաև մասնագետների պատրաստման հարցեր, որոնք սակայն, գիտակազմակերպական տեսանկյունից պահանջում էին նոր լուծումներ:

Ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում Հայաստանում գործել են «Հայաստան» (սկզբում՝ «Հայպետհրատ»), «Գիտություն», «Միտք», «Լույս», «Գիտելիք» և այլ

հրատարակչություններ, որոնք, ունենալով տարբեր ուղղվածություններ, հրատարակել են բազմաձև և բազմալեզու հսկայածավալ գրականություն: Այսպես, 1921թ. («Հայպետհրատ»-ի հիմնադրման տարվանից) մինչև 1976թ. Հայաստանում լույս է տեսել 41 հազար 154 անուն գրականություն՝ 272 մլն. 562 հազար օրինակ ընդհանուր տպաքանակով: Միայն 1966–1976թթ. «Հայաստան» հրատարակչությունը լույս է ընծայել 3994 անուն գրականություն՝ 38 մլն. 459 հազար օրինակ տպաքանակով, «Լույս» հրատարակչությունը՝ 1658 անուն, 47 մլն. 586 հազար տպաքանակով, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչությունը՝ 675 անուն՝ 1 մլն. 660 հազար տպաքանակով, Երևանի պետական համալսարանի հրատարակչությունը՝ 510 անուն տարատեսակ գրականություն՝ 1մլն. 748 հազար օրինակ տպաքանակով:

Թվերի վիճակագրական վերլուծությունը հիմք է տվել պարզելու, օրինակ, թե ինչու հայ գրողների համեմատ 55 տարիների ընթացքում (1921-1976) միայն Վ. Տերյանը և Խ. Աբովյանն են քիչ տպագրվել: Այնուամենայնիվ, հստակ է, թե որքան մեծ է ֆոնդի դերը գրադարանային գործի զարգացման մեջ և ընթերցանության ղեկավարման գործում: Ընդգծվել է, որ գրքային ֆոնդի գոյությամբ էլ պայմանավորված են գրադարանների գրադարանային-մատենագիտական և փաստաթղթագիտական բազմաթիվ գործոններ, որոնք առանձնահատուկ նշանակություն են ունեցել ինչպես խորհրդային, այսպես էլ հետխորհրդային շրջաններում:

Ժամանակին մեծ նշանակություն է տրվել հայ տպագիր գրքի ընդհանուր մատենագիտության կազմմանը, որի համար ստեղծվեց հատուկ Կանոնադրություն: Պետք է նշել, որ դեռ 1963թ. Հայաստանի ազգային (նախկինում՝ Ալ. Մյասնիկյանի անվան հանրապետական) գրադարանի հայ գրքի մատենագիտության բաժնի նախաձեռնությամբ և Հ. Անասյանի խմբագրությամբ հրատարակվել էր «Հայ հնատիպ գրքի մատենագիտական ցուցակ. 1512-1800թթ.»։ Ինչպես նշված է մատենագիտության առաջաբանում, այն օգտագործվել է որպես «ճառայողական ցանկ»: Բայց պետք է նշել, որ այդ ցուցակը կարևոր դեր է կատարել հայ ազգային մատենագիտության զարգացման ճանապարհին: 1988թ. լույս տեսավ «Հայ գիրքը 1512-1800թվականներին» մատենագրության Ա հատորը, իսկ 1967թ. Հ. Մ. Դավթյանի կազմումով՝ «Հայ գիրքը 1801-1850թվականներին» մատենագրության երկրորդ հատորը: Այստեղ նյութերը դասավորված են ժամանակագրական կարգով և ամբողջությամբ ընդգրկված է 1724 միավոր գրականություն(հիմնականում «de visu»):

Ավելի քան երեք տասնամյակ անց հաջորդաբար լույս տեսան ևս երեք հատոր մատենագրություններ՝ «Հայ գիրքը 1851-1900թթ.» (Հ.Գ, 1999), «Հայ գիրքը 1901-1920թթ» (Հ.Դ,2007), և «Հայ գիրքը 1921-1930 թթ» (Հ. Ե, 2012), որոնք դուրս են մեր ուսումնասիրության ժամանակագրական սահմաններից:

Չուգահեռաբար անդրադարձվել է նաև Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի մատենագիտական հրատարակություններին: Մատենադարանը՝ աշխարհի հնագույն ձեռագրական կենտրոններից մեկը, 1965 և 1970թթ. հրատարակեց «Ցուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի» երկ-

հատոր աշխատությունները: Ձեռագրացուցակի առաջին հատորում ընդգրկված է 5000, իսկ երկրորդում՝ 10408 ձեռագիր գրքեր: Ըստ հին մատենագրության բնագավառների՝ բովանդակում են պատմագրություն, փիլիսոփայություն, տիեզերագիտություն, գեղարվեստական գրականություն, բժշկություն և այլ բնույթի նյութեր: Կազմողները՝ Օ. Եգանյանը, Ա. Չեյթունցյանը և Փ. Անթաբյանը, ստեղծել են հայերեն ձեռագրերի ամբողջական ցուցակ՝ ի տարբերություն նախկինում հայկական սփյուռքում լույս տեսած ձեռագրացուցակների:

1970-ականներին ԽՍՀՄ-ում, ներառյալ Հայաստանում, սկիզբ է դրվել գրադարանային գործի զարգացման նոր փուլի, որը սահմանված էր ԽՄԿԿ կենտկոմի 1974 թ. մայիսի 8-ին ընդունված «Աշխատավորության կոմունիստական դաստիարակության և գիտատեխնիկական գործում գրադարանների դերի բարձրացման մասին» որոշմամբ: Դրանով խնդիր էր դրվել գրադարանների նոր՝ միասնական կենտրոնական համակարգի (ԳԿՀ) ստեղծման, ինչը ոչ միայն կառուցվածքային, այլև որակական խոր փոփոխություններ էր առաջացնում աշխատանքի բովանդակության մեջ, ապահովում գրադարանների հասարակական դերի բարձրացման, գիտության ու տեխնիկայի նվաճումների մասսայականացման, տեղեկատվական աշխատանքի ընդլայնման գործում: Ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ, չնայած կատարված աշխատանքներին, Հայաստանում գրադարանային-մատենագիտական գործունեության զարգացման մեջ առկա են եղել լուրջ թերություններ ու բացթողումներ՝ կապված գրքային ֆոնդերի համալրման, հաշվառման, ստուգման, պահպանման և սպասարկման հարցերի հետ: Այդ ուղղությամբ հետևողական աշխատանք հանդես բերելու համար կարևոր նշանակություն ունեցան ՀՀԿ ԿԿ 1978թ. սեպտեմբերի 19-ի «Հանրապետության գրադարանների և թանգարանների գրքային ֆոնդերի, ձեռագրային և արխիվային նյութերի պահպանման և օգտագործման բարելավման մասին» որոշումը, ինչպես նաև ՀՍՍՀ մշակույթի նախարարության 1979թ. օգոստոսի 30-ի «Հանրապետության պետական մասսայական գրադարանների գրքային ֆոնդերի հաշվառման և պահպանման նկատմամբ հսկողություն ուժեղացնելու մասին» թիվ 308 հրամանը:

Տեղին է նաև նշել, որ գրադարանային, թանգարանային և արխիվային գործունեության բազմաթիվ խնդիրներ իրենց նորովի հնչեցրությունը ստացան 2005թ. ապրիլի 14-15-ին Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ-ի գրադարանագիտության և մատենագիտության ամբիոնի կողմից կազմակերպված «Գրադարանագիտության, մատենագիտության և թանգարանագիտության արդի պրոբլեմները և զարգացման հեռանկարները Հայաստանում» թեմայով գիտաժողովում, իսկ ավելի ընդգրկուն՝ հայկական տպագրության 500-ամյակին (1512-2012) նվիրված հանրապետական գիտաժողովում:

Ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում կարևոր նշանակություն են ունեցել նաև գրադարանային-մատենագիտական դասակարգման (ԳՄԴ) նոր աղյուսակների և գրացուցակների կազմումն ու կիրառումը: Մասնագետների ուշադրության կենտրոնում են եղել նաև միջգրադարանային արձեմնետի և գրքա-